

DOI: 10.30495/jss.2021.1924188.1307

Research Paper

A reflection on the approach of gender justice in urban spaces (case study: Tabriz city)

Ahad Beheshti Asl

Ph. D. Student, Department of Geography and Urban Planning, Tabriz Branch, Islamic Azad University, Tabriz, Iran.

Reza Vali Zadeh

Assistant Professor, Department of Geography and Urban Planning, Tabriz Branch, Islamic Azad University, Tabriz, Iran (Corresponding Author). E- mail: r-valizadeh@iaut.ac.ir

Hasan Ahmad Zadeh

Assistant Professor, Department of Geography and Urban Planning, Tabriz Branch, Islamic Azad University, Tabriz, Iran.

The presence of women and their role in shaping today's urban spaces is an important issue. On the other hand, gender and gender equality in urban spaces is an issue that is often marginalized. Gender equality means respect for the equality of men and women with access to all cultural, social, and economic opportunities in a way that does not prejudice or overwhelm anyone. The method of this research is descriptive-analytical with practical purposes. About 267 questionnaires were distributed among women based on Cochran model and data were analyzed by exploratory factor and t-test. Cronbach's alpha for the reliability of the questionnaire was 89.1, indicating the desired reliability. Based on exploratory factor analysis, the questions were categorized into four factors (physical, access, social security and cultural) that account for 68.35% of the total variance. The results show that, physical, access and socio-cultural factors with significant levels of 0.043, 0.016 and 0.033, respectively, are not in good agreement with women's needs and only security factor with significant level of 0.220 shows favorable status for respondents.

Conflict of interest:

ACCORDING TO THE AUTHORS, THE ARTICLE DID NOT HAVE ANY CONFLICT OF INTEREST.

Key words: *Tabriz, Justice, Gender justice approach, Urban spaces.*

تأملی بر رویکرد عدالت جنسیتی در فضاهای شهری

(مطالعه موردی: شهر تبریز)*

احد بهشتی اصل^۱

رضا ولی‌زاده^۲

حسن احمدزاده^۳

تاریخ پذیرش نهایی مقاله: ۱۳۹۹/۱۲/۲۳

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۹/۱۲/۳

چکیده

حضور زنان و تبیین نقش آنان در شکل‌دهی فضاهای شهری امروزی، مسئله‌ای مهم و حیاتی می‌باشد. از طرفی موضوع جنسیت و عدالت جنسیتی در فضاهای شهری، موضوعی است که اغلب به حاشیه رانده شده است. عدالت جنسیتی به معنای رعایت تناسب زنان و مردان در دسترسی به همه امکانات فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی است به گونه‌ای که در حق هیچ کدام ستم یا اجحافی نشود. روش تحقیق حاضر، توصیفی تحلیلی با اهداف کاربردی است. حدود ۲۶۷ پرسشنامه بر اساس مدل کوکران بین زنان توزیع و داده‌ها بر اساس تحلیل عاملی اکتشافی و آزمون t تحلیل گردید. میزان آلفای کرونباخ برای پایایی پرسشنامه، ۰٫۸۹۱ را نشان می‌دهد که پایایی در حد مطلوب را نشان می‌دهد. براساس تحلیل عاملی اکتشافی سوالات در ۴ عامل (کالبدی، دسترسی، امنیت و فرهنگی اجتماعی) که در مجموع ۶۸٫۳۵ درصد از واریانس متغیرها را تبیین می‌کند دسته‌بندی شده است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که عوامل کالبدی، دسترسی و فرهنگی - اجتماعی به ترتیب با سطح معناداری ۰٫۰۴۳، ۰٫۰۱۶ و ۰٫۰۳۳ انطباق مطلوبی با نیاز زنان ندارند و فقط عامل امنیت با سطح معناداری ۰٫۲۲۰ وضعیت مطلوبی از نظر پاسخگویان را نشان می‌دهد.

واژگان کلیدی: عدالت، رویکرد عدالت جنسیتی، فضاهای شهری، تبریز.

* این مقاله برگرفته از رساله دکتری «نویسنده اول با عنوان «تحلیل فضایی مکان‌های عمومی شهر با رویکرد عدالت اجتماعی با تاکید بر عدالت جنسیتی (مناطق ده‌گانه شهرداری کلانشهر تبریز)» که به راهنمایی نویسنده دوم و مشاوره نویسنده سوم در دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز انجام پذیرفته است.

۱. دانشجوی دکتری گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران.

۲. استادیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران (نویسنده مسئول).

E-mail: r-valizadeh@iaut.ac.ir

۳. استادیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران.

مقدمه

مفاهیم عدالت و برابری از زمان‌های دور مورد توجه قرار گرفته است، علی‌رغم این بی‌عدالتی و تبعیض در شهرها هم‌چنان به چشم می‌خورد. در میان انواع بی‌عدالتی‌ها و تبعیض‌ها، عدالت جنسی موضوعی بوده است که در تمامی اعصار به حاشیه رانده شده است. تفاوت بین زن و مرد و دیدگاه‌های پدرسالارانه نه تنها در شهرسازی بلکه در بسیاری از موارد موجب شده است تا زنان حقوق خود را انکار کنند؛ این در حالی است که نقش کلیدی آن‌ها در عرصه‌های مختلف بروز یافته است (۱۵). زنان و مردان با توجه به تقسیم کار جنسیتی، هر کدام دارای نیازهای عملکردی و فضایی متفاوتی می‌باشند، فضاهای شهری را به گونه‌ای متفاوت از هم تجربه می‌کنند و از الگوهای دسترسی و حمل و نقلی متمایز از هم برخوردار می‌باشند (۶). امروزه بیش از هر زمان دیگری رویکرد جنسیتی به برنامه‌ریزی شهری و عدم توجه به نیازهای زنان در فضاهای شهری به اثبات رسیده است. زنان برای حضور در فضاهای شهری با محدودیت‌های فرهنگی، اجتماعی، امنیتی و کالبدی مواجه می‌باشند. از این رو دسترسی به فضاهای شهری برای اکثر زنان هم محدود و هم خطرناک می‌باشد (۷). این فضاها مکانی برای رفع نیازهای روزمره و زندگی در شهرها هستند و در طول زمان و بر اساس شرایط اجتماعی - اقتصادی و فرهنگی تغییر می‌کنند (۱۶). بنابراین، فضای شهری عنصر اساسی ساخت شهر است که با کانون راهبردهای اجتماعی مربوط می‌شود و شکل دهنده رفتار و زندگی اجتماعی افراد است باید به مقوله جنسیت توجه ویژه‌ای شود (۱۳). زنان و مردان از محیط‌های شهری استفاده و تجربه متفاوتی داشته و اغلب از دید هر یک ترجیحات متفاوتی نسبت به خدمات و زیرساخت‌های شهری وجود دارد که معمولاً در سیاست‌های توسعه شهری مورد توجه قرار نمی‌گیرد. لذا لازم است تا سیاست‌مداران و برنامه‌ریزان، آگاهی جنسیتی یافته و بدین ترتیب نیازمندی‌ها و علایق آن‌ها در فرآیند برنامه‌ریزی دخیل شود (۲۳). چرا که یکی از مهم‌ترین معیارها جهت سنجش درجه توسعه یافتگی یک کشور، میزان اهمیت و اعتباری است که زنان در آن کشور دارا می‌باشند. هر چه حضور زنان در اجتماع، فعال‌تر و مؤثرتر باشد، کشور پیشرفته‌تر و توسعه یافته‌تر خواهد شد؛ لیکن میزان نقش و مشارکت زنان در جامعه، به ویژه در زمینه‌های اعتقادی، اجتماعی و فرهنگی، تا حد زیادی وابسته به برخورد و نگرش آن جامعه نسبت به زن می‌باشد. با توجه به ضرورت حضور و مشارکت حقیقی زنان در عرصه‌های مختلف فعالیت‌ها، برای تحقق جامعه مدنی، رشد و بالندگی جامعه بانوان کشور و نیز تسریع فرآیند توسعه و محقق شدن عدالت اجتماعی، چنان‌چه به زن به عنوان نیروی فعال و سازنده نگریسته شود، قطعاً تأثیر بسیاری در روند توسعه و افزایش کمی و کیفی نیروی انسانی آن جامعه خواهد داشت و بستر مناسب آنان را در تمام صحنه‌ها فراهم خواهد آورد (۸). این در حالی است که مطالعات انجام گرفته در زمینه ارتباط زنان با محیط نشان می‌دهد که فضاهای عمومی شهری در زندگی روزانه زنان نسبت به مردان بسیار اثرگذارتر است. از آن‌جا که امروزه فضاهای عمومی شهری ضرورتی اساسی در برنامه‌های توسعه شهری یافته‌اند و فضاهایی برای زندگی

اجتماعی می‌باشند، بسیار پر اهمیت هستند. شهر تبریز به عنوان یکی از کلانشهرهای کشور در سال‌های اخیر تحت تاثیر رشد شتابان شهرنشینی قرار گرفته است و مانند دیگر شهرهای ایران با مسائل فضایی و کالبدی ناشی از این رشد افسار گسیخته، درگیر می‌باشد. بازتاب فضایی وضعیت بیمارگونه حاکم بر نظام برنامه‌ریزی شهری در ایران باعث به وجود آمدن فضا و مکان‌های نابرابر برای گروه‌های مختلف اجتماعی، بالاخص زنان، شده است. به نظر می‌رسد ایجاد فضاهای نابرابر تحت تاثیر برنامه‌ریزی کلی‌نگر و جامع، باعث تولید الگوهای فضایی متفاوت و هم‌چنین دسترسی نابرابر به خدمات شهری برای زنان شده است. بنابراین بررسی جایگاه زنان در ابعاد اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و کالبدی در سطح شهر تبریز می‌تواند بیانگر نقش و اهمیت زنان در طرح‌ریزی و برنامه‌ریزی شهری باشد. با این تفاسیر، حال این سوال مطرح می‌شود وضعیت فضاهای عمومی شهر تبریز از دیدگاه عدالت جنسیتی چگونه است و آیا فضاهای عمومی این شهر از نظر عدالت جنسیتی مطلوب می‌باشد؟

مبانی نظری تحقیق

جنسیت و فضای شهری

در بررسی رابطه بین جنسیت و فضا با پدیده‌ای تحت عنوان فضاهای جنسی شده و فضاهای جنسیتی شده مواجه شده و این سؤال‌ها مطرح می‌شوند که آیا فضا جنسی است؟ آیا فضا جنسیتی است؟ اگر چنین است جنسیتی شدن آن چگونه رخ می‌دهد؟ در پاسخ سؤال‌های فوق رندل و همکاران بیان می‌کنند که مکان‌های خاص ممکن است بر اساس جنس زیست‌شناختی افرادی که آن‌ها را اشغال می‌کنند خصوصیات جنسی داده شوند، یا بر اساس فعالیت‌های مختلف که در آن‌ها انجام می‌شود جنسیت داده شوند (۱۸). نمونه‌هایی از فضای جنسیتی شده را می‌توان در معماری سنتی ایرانی یافت. فضاهای حرمسراها فضای جنسیتی شده زنانه بودند. جنسیتی شدن فضا زمانی به عنوان مشکل مطرح می‌شود که بنا به دلایلی یکی از دو جنس زن و مرد بنا به دلایلی مجبور به ترک یک فضای عمومی شده و از حق بهره‌برداری از فضا محروم شود (۱۲). در حالی که بهره‌مندی مطلوب از فضاهای شهری و عمومی از حقوق اولیه شهروندی محسوب می‌شود. ساختار جنسیتی فضا در جامعه محدودیت‌های زیادی را برای زنان ایجاد می‌کند. زنان اغلب ارتباط پیچیده‌تری نسبت به محیط اطراف خود در مقایسه با مردان دارند که باعث می‌شود از آن‌ها به عنوان گروه آسیب‌پذیر جامعه یاد شود (۳). آن چه را که کارپ، استون و یولز ماهیت جنسی شده فضای شهری می‌نامند؛ می‌توان در نحوه عمل فضای شهری برای محدود کردن تحرک‌پذیری زنان مشاهده کرد، که این محدودیت را از لحاظ فیزیکی با القاء الگوهای حرکت و رفتار بر پایه ترس و دسترسی محدود شده و از لحاظ اجتماعی، با انگاره‌هایی درباره نقش زنان در جامعه شهری اعمال می‌کند (۱۴). از دیدگاه رنه شورت بیتر ترس زنان از سهیم شدن در فضای شهری، مربوط به محدودیت‌های زمانی و فضایی آن‌ها است (۱۹).

عدالت جنسیتی در شهر

عدالت از مفاهیم بسیار اساسی در توسعه پایدار است و پیش‌نیاز هر عملی است که هدف آن ارتقاء و بهبود کیفیت زندگی انسان‌ها است. این بدان معنی است که برابری و عدالت جنسیتی، تنها به عنوان پرسش اساسی حقوق انسانی و عدالت اجتماعی مطرح نیست، بلکه هم‌چنین ابزار و پیش شرطی برای حفاظت از محیط و امنیت بشر است. عدالت جنسیتی یکی از ابعاد عدالت اجتماعی است به صورتی که توسعه پایدار، بدون عدالت امکان تحقق نخواهد یافت (۱). عدالت برای انجام هر عملی که هدف آن ارتقای سطح کیفی زندگی است یک پیش شرط به شمار می‌آید رویکرد عدالت جنسیتی موضوعی بسیار مهم در زمینه توسعه پایدار تلقی می‌شود که به مفهوم تأکید بر گروه زنان است (۱). در رویکرد عدالت جنسیتی مسأله شایان توجه وضعیت زنان در شهر و جامعه و سطح عدالتی مورد نیاز آن‌ها است. به نظر می‌رسد در بررسی عدالت جنسیتی، آگاهی از تبعیض‌های وارده بر زنان ضروری خواهد بود. تبعیض‌ها و جدایی‌های اعمال شده بر زنان از جنبه‌های مختلف قابل بررسی است. عدالت جنسیتی در شهر و فضای شهری حرکتی است از رفتارهای خودسرانه و خودخواهانه در شهر به سوی رفتارهای عقلانی و متعادل که در ارتباط با روابط اجتماعی عادلانه است (۱۳). معانی استنباطی از عدالت جنسیتی در برنامه‌ریزی شهری که از نوشته‌های مختلف برداشت می‌شود شامل موارد زیر است:

- رفتار عادلانه با مردان و زنان، در فضایی که عدالت به عنوان یک محصول ارزیابی می‌شود و نه بر اساس تدوین استانداردهایی که تفاوت میان زن و مرد را نادیده می‌انگارد.

- عدالت جنسیتی شامل استراتژی‌های هنری برای اقدامات اصلاحی برای تبدیل فضای شهری به عنوان یک کل است تا آن را عادلانه‌تر و برابرنه‌تر کند.

فضای با رویکرد عدالت جنسیتی جایی است که در آن زن و مرد می‌توانند به عنوان انسان با هم رفتار کنند. کلاستاین معتقد است، عدالت جنسیتی در شهر و فضای شهری حرکتی است از رفتارهای خودسرانه و خودخواهانه در شهر به سوی رفتارهای عقلانی، موجه و متعادل که در ارتباط با روابط اجتماعی عادلانه است (۴). هدف این رویکرد توجه به موضوع عدالت و گنجاندن موضوع جنسیت در محیط و استفاده از بهترین روش‌ها به منظور حفاظت از محیط و به تبع آن افزایش کیفیت زندگی مردم است. با ورود هزاره جدید، کشورهای جهان خود را ملزم می‌دانند فضایی خلق کنند که در آن زندگی بهتر با حذف بی‌عدالتی بر پایه نژاد، جنسیت، طبقه با مذهب شکل گیرد و هدف این رویکرد در واقع دستیابی به این مهم است. رویکرد عدالت جنسیتی به خوبی به این نکته واقف است که زنان، مردان، پسران و دختران نیازهای متفاوتی دارند و می‌کوشد تا به این نیازهای متفاوت به گونه‌ای برابر پاسخ دهد. تا عدالتی جنسیتی در حال حاضر نشان می‌دهد که نیازهای متفاوت به طور عادلانه برطرف نشده‌اند (۱۵).

پیشینه تحقیق

مطالعات اندکی در زمینه جنسیت و برنامه‌ریزی شهری و همچنین نابرابری جنسیتی در طراحی و ساخت فضاهای شهری صورت گرفته است. تعداد اسناد و مطالعاتی که بر این رابطه و تاثیرات متقابل آن توجه دارند بسیار کم می‌باشد. با این وجود مطالب پراکنده زیادی از فصول مختلف کتاب‌ها و پایان‌نامه‌ها و جزوات دانشگاهی و... را در این رابطه می‌توان به دست آورد.

برومند و رضایی در مقاله‌ای تحت عنوان: ارزیابی عملکرد بوستان‌های زنان در ارتقای عدالت جنسیتی در شهرهای اسلامی نمونه موردی: بوستان مادر آزادگان، منطقه ۱۵ شهر تهران به بررسی عملکرد بوستان زنان در ارتقای عدالت جنسیتی در شهرها، به صورت موردی در بوستان مادر پارک آزادگان واقع در منطقه ۱۵ شهر تهران انجام شده است. نتایج این پژوهش شهری راهبردی بر پایه روش تحقیق ارزیابی و همبستگی نشان می‌دهد که دسترسی، آزادی حضور، و امنیت از دید زنان مهمترین شاخص‌های دستیابی به عدالت جنسیتی است و میان این شاخص‌ها و عملکرد بوستان زنان در دستیابی به عدالت جنسیتی رابطه معنادار وجود دارد. بنابراین احداث و توسعه بوستان‌های زنان به سبب ایجاد بستری مناسب برای گذران اوقات فراغت و محیط‌هایی سرزنده و فعال در افزایش حضور انتخابی زنان در فضاهای شهری و برقراری تعاملات اجتماعی آنان مؤثر است و به این دلیل افزایش سهم زنان از فضاهای شهری راهکاری عملی برای دستیابی به عدالت جنسیتی در کشورهای اسلامی به شمار می‌رود (۲).

پیمای خانقاه در پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود تحت عنوان: ارزیابی عملکرد پارک‌های بانوان در ارتقای عدالت جنسیتی، نمونه موردی: شهر اردبیل، عملکرد پارک‌های بانوان در ارتقای عدالت جنسیتی را با چهار شاخص انگیزه از مراجعه به پارک بانوان، دلایل انتخاب پارک‌ها توسط بانوان، احساس تجربه شده بانوان در این پارک‌ها و میزان رعایت شاخص‌های عدالت جنسیتی در این پارک‌ها از نظر بانوان و رابطه این شاخص‌ها با خصوصیات فردی بانوان مورد ارزیابی قرار می‌دهد و به این نتیجه می‌رسد که بین خصوصیات فردی بانوان و شاخص‌های بررسی شده رابطه معناداری وجود دارد (۱۷).

علاقه‌بند حسینی در پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود تحت عنوان: نقش رعایت عدالت جنسیتی در افزایش کارایی فضاهای شهری نمونه موردی پارک ملت مشهد، میزان بهره‌مندی بانوان از یک فضای شهری (پارک ملت مشهد) را مورد بررسی قرار داده و عوامل و شاخص‌های مؤثر بر حضور آنان به کمک پرسشنامه و مصاحبه‌های نیمه ساختار یافته بررسی کرده است. سپس میزان بهره‌مندی بانوان از فضا به عنوان شاخصی برای بررسی چگونگی رعایت عدالت جنسیتی در پارک مورد مطالعه، سنجیده شده است و در نهایت راهکارهایی در جهت افزایش مطلوبیت فضای شهری از دید زنان و برقراری عدالت جنسیتی ارائه گردیده است (۱۱).

رضایی در پژوهش خود تحت عنوان: ارزیابی میزان عملکرد بوستان زنان در ارتقای عدالت جنسیتی (نمونه موردی: بوستان مادر پارک آزادگان) با رویکرد نقش مدیریت محله در ایجاد فضاهای ویژه زنان به بررسی مفاهیم و روند تاریخی موضوع پرداخته است و در صدد اثبات این است که چگونه ایجاد چنین فضاهایی در ایجاد حس آرامش و کسب هویت فردی و جمعی جامعه اثرات خویش را ایفا می‌نماید (۲۰). وانگ در پایان‌نامه کارشناسی خود تحت عنوان (زنان در برنامه‌ریزی حرفه‌ای، معماری و طراحی) با رویکردی فمینیستی به بررسی نقش زنان در برنامه‌ریزی معماری و طراحی پرداخته است و تجزیه و تحلیل جنسیتی را برای توانایی محیط ساخته شده در پاسخگویی به نیازهای همه استفاده‌کنندگان از فضاهای برنامه‌ریزی شده را حیاتی می‌داند و بر اساس فرضیه خود به دنبال انعکاس ماهیت جنسی شده اعتقادات، ساخت اجتماعی فرهنگی و اقتصادی حاکم در ایجاد فضاهای شهری می‌باشد (۲۲).

فاینستین و سرون در کتابی تحت عنوان: (پندار و برنامه‌ریزی) به بررسی ارتباط بین جنسیت، ساخت اجتماعی، فرهنگی حاکم، قدرت و برنامه‌ریزی پرداخته‌اند. نویسندگان در این کتاب برای مطالعه رابطه بین جنسیت و برنامه‌ریزی مجموعه‌ای از پژوهش‌های بین رشته‌ای ارزش‌مندی را جمع‌آوری کرده‌اند. آن‌ها از برنامه‌ریزی به عنوان حرف‌های مردسالار در طول تاریخ نام می‌برند و معتقدند که برنامه‌ریزی علایق و خواست‌های مردان طبقه متوسط را منعکس می‌کند. آن‌ها بی‌توجه به نیازهای زنان در ساخت فضاهای شهری را به شدت زیر سوال می‌برند و خواهان در برگیری نیازهای زنان در فرآیند برنامه‌ریزی شهری هستند اما نمی‌توانند پا را فراتر از یک راه‌حل فمینیستی بگذارند (۵).

هایدن در کتابی با عنوان چه چیزی جنسیتی نیست؟ (عبارت جای زنان در خانه است) که یکی از فاکتورها و مشخصه‌های اصلی برنامه‌ریزی و طراحی شهری در ایالات متحده در قرن بیستم بود را به شدت مورد انتقاد قرار می‌دهد. او هم‌چنین برنامه‌ریزی شهری مردسالار را که بر مناسبات کاپیتالیسم استوار می‌باشند را مورد مواخذه قرار می‌دهد. او معتقد است که خانه‌های واحدهای همسایگی و شهرهایی که با معیارهای فوق برای زنان خانه‌دار طراحی شده است آن‌ها را از لحاظ فیزیکی، اقتصادی و اجتماعی محدود می‌کند. این محدودیت در کیفیت فضاهای شهری تأثیر منفی بر جای می‌گذارد. در نتیجه وقتی که زنان این محدودیت‌ها را برای گذراندن کل یا قسمتی از روز خود را برای کار اجباری در بیرون خانه به چالش می‌کشند محروم‌سازی اتفاق می‌افتد. نویسنده ادعا می‌کند که تنها راه‌حل برای این وضعیت بازساخت دوباره عرصه عمومی و خصوصی شهر بر اساس نیازهای گروه‌های مختلف اجتماعی و از جمله زنان می‌باشد که در آن به جای محدودیت بر توسعه فعالیت‌های اجتماعی اقتصادی و سیاسی زنان در شهرها تأکید می‌شود (۱۰).

تحقیق‌هایی که در زمینه عدالت اجتماعی و به خصوص عدالت جنسیتی انجام گرفته‌اند و به برخی اشاره گردید بیشتر مربوط به یکی از فضاهای شهری مانند پارک‌های بانوان یا یک خیابان می‌باشند در حالی که تحقیق پیش رو کلیه فضاهای عمومی شهر تبریز را مورد بررسی قرار داده است.

روش تحقیق

هدف این تحقیق شناخت و ارزیابی فضاهای عمومی شهری تبریز متناسب با مفهوم عدالت جنسیتی است. ابزار اصلی در این پژوهش جهت جمع‌آوری داده‌ها، پرسشنامه می‌باشد. این پژوهش با توجه به نحوه گردآوری داده جزو پژوهش‌های توصیفی-تحلیلی است. در پژوهش حاضر ابتدا با استفاده از روش اسنادی و بررسی ادبیات موضوعی منابع مرتبط در این زمینه، جمع‌آوری و سپس چارچوب نظری پژوهش تهیه شد. سپس بر اساس چارچوب نظری متغیرها و شاخص‌های مسأله تعیین و از طریق مصاحبه سازمان یافته و ابزار پرسشنامه اطلاعات جمع‌آوری شده است. به طور کلی این پژوهش از نظر هدف کاربردی است که با توجه به ماهیت موضوع از روش توصیفی-تحلیلی استفاده شده است. به منظور سنجش پایایی، یک نمونه اولیه شامل ۳۰ پرسشنامه پیش‌آزمون شده است و سپس با استفاده از داده‌های به دست آمده از پرسشنامه‌ها میزان ضریب اعتماد با روش الفای کرونباخ می‌باشد. این میزان ۸۹/۱ محاسبه شده است که میزان آن برای سؤالات تحقیق نشان دهنده این است که پرسشنامه از قابلیت اعتماد و به عبارتی دیگر از پایایی لازم برخوردار است. به منظور سنجش روایی پرسشنامه نیز از اعتبار عاملی که صورتی از اعتبار سازه است و از طریق تحلیل عاملی به دست می‌آید، استفاده شده است. با توجه به این که هر سؤال با عاملی که در آن قرار گرفته است دارای مقادیر بیشتر از ۰/۵ است و همچنین با عامل‌های دیگر دارای مقادیر کمتر از ۰/۵ است می‌توان گفت که روایی برای این پرسشنامه تأمین شده است. قلمرو مکانی تحقیق شهر تبریز می‌باشد و جامعه آماری تحقیق تمامی زنان با گروه‌های سنی متفاوت که در این شهر سکونت دارند، می‌باشند. برای محاسبه تعداد و حجم نمونه با توجه به این که تعداد دقیق بانوان استفاده‌کننده از فضا به صورت دقیق مشخص نمی‌باشد، از روش نمونه‌گیری آماری استفاده شده است. با توجه به فرمول کوکران و جمعیت بانوان و به عنوان حجم جامعه (N) یعنی ۷۹۵۰۸۵ نفر و ضریب اطمینان ۹۵ درصد و $p=q=0/5$ ، جمع‌آوری اطلاعات در این پژوهش تعداد ۲۶۷ پرسشنامه به صورت تصادفی در زمان‌های مختلف روز بین بانوان شهر تبریز توزیع گردیده است و داده‌های به دست آمده دسته‌بندی گردیده و با استفاده از نرم‌افزار و روش تحلیل عاملی SPSS مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. برای محاسبه حجم نمونه از روش کوکران استفاده شده است. فرمول کوکران به صورت زیر است:

$$N = \frac{t^2 pq}{d^2} \quad \text{رابطه (۱-۱)}$$

$$1 + \frac{1}{n} \left(\frac{t^2 pq}{d^2} - 1 \right)$$

در این فرمول، N حجم جامعه مورد مطالعه، t اندازه متغیر

در توزیع طبیعی، P درصد توزیع صفت در جامعه، q درصد افرادی که فاقد آن صفت هستند، d تفاضل نسبت واقعی صفت در جامعه را نشان می‌دهد (۹).

با توجه به حجم جامعه مورد مطالعه یعنی ۷۹۵۰۸۵ نفر زن در شهر تبریز حجم نمونه بر اساس مدل کوکران ۲۶۷ نفر به دست می‌آید.

فرضیه تحقیق

به نظر می‌رسد فضاهای عمومی کلانشهر تبریز از نظر عدالت جنسیتی وضعیت مطلوبی ندارند.

متغیرها و شاخص‌های تحقیق

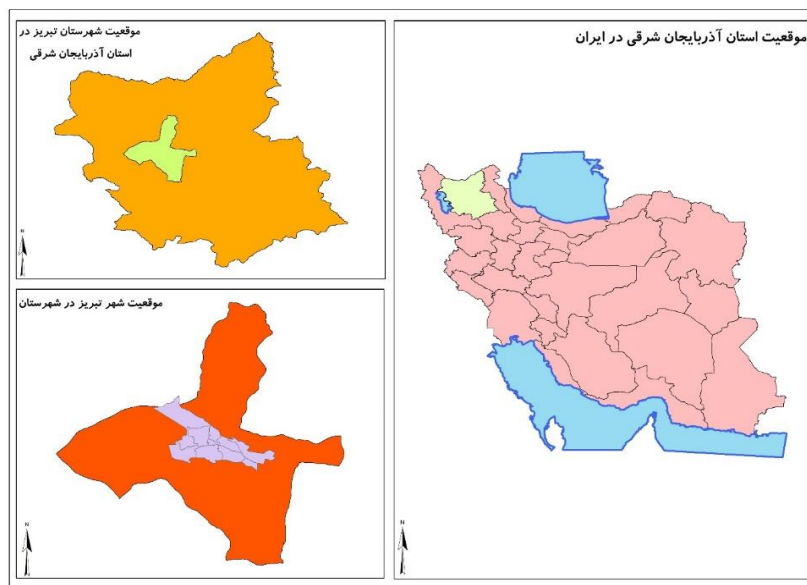
در این پژوهش شاخص‌هایی برای سنجش و ارزیابی مطلوبیت فضاهای شهری عمومی با توجه به دیدگاه عدالت جنسیتی در نظر گرفته شده است. بدین صورت که با مرور ادبیات جهانی مرتبط با فضاهای عمومی ویژه زنان شهری و با استفاده از تحقیقات صورت گرفته شاخص‌ها و مؤلفه‌های اساسی سنجش فضا از منظر گروه‌های خاص (زنان) استخراج شده است و در پرسشنامه متناسب با هر شاخص (متغیر) سؤالاتی برای سنجش شاخص‌ها مطرح شده است. از این رو، شاخص‌های مشخصی برای ارزیابی مطلوبیت فضاهای شهری برای زنان استفاده شده است که عبارتند از: تعداد فضاهای قابل نشستن، میزان بهداشت عمومی فضا، استفاده از فضاهای عمومی و تجهیزات، مسیرهای ارتباطی، آسایش و خوانایی (تصویر مناسب از فضا)، دسترسی و ارتباطات (اتصالات فیزیکی و بصری به محیط اطراف، ورودی و خروجی آسان و قابل مشاهده از فواصل دور و نزدیک، نحوه دسترسی و بررسی چگونگی اتصال شبکه معابر، تنوع حمل و نقل عمومی موجود، ایستگاه‌های حمل و نقل عمومی و نحوه دسترسی)، مشارکت در مدیریت، مسایل فرهنگی و اجتماعی (جداسازی تجهیزات ورزشی بانوان، آموزش‌های شهروندی و نمازخانه ویژه بانوان)، امنیت (شفافیت و اشراف بصری به فضاها، تعیین و طراحی راه‌های روز و شب، طراحی راه‌های فرار و نورپردازی کافی)، دسترسی به فضا و طراحی فضا برای برقراری ارتباط و تعامل اجتماعی. در این پژوهش با استفاده از ۳۱ سؤال، مطلوبیت فضاهای عمومی شهر تبریز بر اساس دیدگاه عدالت جنسیتی بررسی شده است. این سؤالات شامل (پیاده‌روها، پله‌های هوایی، پارک‌ها، معابر، کتابخانه‌ها، سرویس‌های بهداشتی، مبلمان شهری، پارک‌های ویژه زنان، فضاهای ورزشی، ایستگاه‌های اتوبوس و تاکسی، وسایل نقلیه عمومی و خصوصی و مدیریت شهری) بر اساس سنجش‌های ویژگی‌های کالبدی، دسترسی، امنیت و ویژگی‌های فرهنگی و اجتماعی ارزیابی شده است. در نتیجه متغیرهای این تحقیق دو دسته‌اند: الف) متغیرهای مستقل (زیرساخت‌های فیزیکی، امنیت، دسترسی و شاخص‌های اجتماعی و فرهنگی)؛ ب) متغیر وابسته (میزان مطلوبیت و رضایت).

محدوده مورد مطالعه

محدوده مورد مطالعه در استان آذربایجان شرقی و در شهرستان تبریز قرار دارد. شهر تبریز به عنوان مرکز استان و شهرستان و نیز به عنوان بزرگ‌ترین کلانشهر شمال غرب ایران با وسعتی حدود ۲۵۰۵۶ هکتار در موقعیت جغرافیایی ۳۸ درجه و ۱ دقیقه تا ۳۸ درجه و ۸ دقیقه عرض شمالی و ۴۶ درجه و ۵ دقیقه تا ۴۶ درجه و ۲۲ دقیقه طول شرقی واقع شده است. متوسط ارتفاع شهر حدود ۱۴۶۰ متر از سطح دریاهای آزاد برآورد گردیده است. این شهر در گوشه شمال غربی کشور و در امتداد محور بین‌المللی تهران-بازرگان که ایران را به اروپا متصل می‌سازد قرار گرفته است. به لحاظ ویژگی‌های جغرافیایی و طبیعی، موقعیت استقرار شهر تبریز و هسته اولیه شکل‌گیری شهر حاکی از مناسب‌ترین و مساعدترین عوامل جغرافیایی بوده که به دلیل همین مواهب و مساعدت‌های جغرافیایی در روند تاریخی توسعه فیزیکی به یکی از بزرگ‌ترین شهرهای کشور تبدیل شده است. به طور کلی شهر تبریز بر اساس تقسیمات شهرداری و طرح جامع دارای ۱۰ منطقه شهری می‌باشد، و بر اساس سرشماری سال ۱۳۹۵ تعداد جمعیت این شهر ۱،۵۵۸،۶۹۳ نفر می‌باشد که از این تعداد ۷۹۵،۰۸۵ نفر را زنان و مابقی را مردان تشکیل می‌دهند.

جدول شماره (۱): ویژگی‌های عمومی محدوده مورد مطالعه

جمعیت کل	جمعیت زن	تعداد خانوار	بعد خانوار	نرخ باسوادی زنان	نسبت جنسی	نرخ فعالیت زنان	مساحت جمعیتی	تراکم ناخالص	سرانه
۱۵۵۸۶۹۳	۷۹۵۰۸۵	۴۷۲۳۳۱	۳،۳	۴۸،۵	۱۰۲	۴،۸	۱۳۴۰۰	۱۱۶	۸۵،۹۶

شکل شماره (۱): نقشه موقعیت شهر تبریز

یافته‌های پژوهش

ویژگی‌های جمعیت‌شناختی

بررسی ویژگی‌های جمعیت‌شناختی نمونه آماری نشان می‌دهد که از نظر سنی فراوانی مربوط به زنان زیر ۲۰ سال ۶٫۱ درصد از کل نمونه، ۲۰ تا ۳۰ سال ۳۸ درصد (بیشترین میزان فراوانی)، ۳۰ تا ۴۰ سال ۳۳٫۵ درصد، ۴۰ تا ۵۰ سال ۱۴ درصد و زنان بالای ۵۰ سال ۷٫۴ درصد از کل نمونه را تشکیل می‌دهند. از نظر وضعیت تأهل ۶۵ درصد از پاسخگویان متأهل و ۳۵ درصد مجرد می‌باشند. تحصیلات ۵۱ درصد از پاسخگویان دیپلم و زیردیپلم ۴۹ درصد نیز تحصیلات دانشگاهی دارند. همچنین شغل ۵۰٫۸ درصد خانه دار، ۱۶٫۶ درصد کارمند و ۳۲٫۶ درصد نیز شغل آزاد می‌باشد.

نتایج تحلیل عاملی نیازهای زنان در فضاهای شهری

در این پژوهش با استفاده ۳۳ گویه (مانند پیاده‌روها، پل‌های هوایی، پارک‌ها، معابر، کتابخانه‌ها، سرویس‌های بهداشتی، مبلمان شهری، پارک‌های ویژه زنان، فضاهای ورزشی، ایستگاه‌های اتوبوس و تاکسی، وسایل نقلیه عمومی و خصوصی و مدیریت شهری) در جهت ارزیابی مطلوبیت فضاهای عمومی مرکز شهر تبریز با نیازهای زنان تحلیل عاملی اکتشافی استفاده شده است که با بهره‌گیری از نرم افزار

SPSS گویه‌ها عامل‌سازی شده است مقدار KMO برابر با ۷۶٪ در سطح معناداری ۰,۰۰۰ محاسبه شده است. شاخص KMO معیاری برای کفایت نمونه‌گیری است که کفایت حجم نمونه و قابلیت متغیرها را برای دسته‌بندی عاملی تأیید می‌کند و مقدار آن همواره بین صفر و یک در نوسان است. در صورتی که مقدار این کمتر از ۰,۵ باشد داده‌ها برای تحلیل عاملی مناسب نخواهد بود و اگر بین ۰,۵ و ۰,۶۹ باشد داده‌ها متوسط بوده و اگر مقدار این شاخص بزرگ‌تر از ۰,۷ باشد همبستگی موجود در بین داده‌ها برای تحلیل عاملی مناسب خواهد بود. با توجه به میزان عددی این شاخص در تحقیق حاضر نشان دهنده کفایت حجم نمونه‌گیری و قابلیت متغیرها برای دسته‌بندی عاملی می‌باشد.

جدول شماره (۲): مقدار ویژه واریانس و واریانس تجمعی عامل‌ها

عامل	مقدار ویژه	درصد واریانس	درصد واریانس تجمعی
۱. کالبدی	۴,۶۹۲	۲۸,۱۱	۲۸,۱۱
۲. دسترسی	۲,۸۲۴	۱۵,۷۶	۴۳,۸۷
۳. امنیت	۲,۲۸۶	۱۲,۸۷	۵۶,۷۴
۳. فرهنگی اجتماعی	۲,۱۰۱	۱۱,۶۱	۶۸,۳۵

با توجه به نتایج جدول (۲)، میزان مقدار ویژه برای چهار عامل کالبدی، دسترسی، امنیت و عامل فرهنگی و اجتماعی بیش از ۱ می‌باشد و به عنوان عامل‌های معنی‌دار در نظر گرفته می‌شود. این معیار، ساده‌ترین روش برای تعیین تعداد عامل‌ها است. در تحلیل مؤلفه‌های اصلی، تنها عامل‌هایی که مقدار ویژه آن‌ها بیشتر از یک باشد به عنوان عامل‌های معنی‌دار در نظر گرفته می‌شود. معیار درصد واریانس تبیین شده توسط عامل‌ها نیز ضابطه‌ای دیگر برای تعیین تعداد عامل‌ها است به گونه‌ای که عامل کالبدی حدود ۲۸,۱۱٪، عامل دسترسی حدود ۱۵,۷۶٪، عامل امنیت حدود ۱۲,۸۷٪ و عامل فرهنگی اجتماعی با ۱۱,۶۷٪ از واریانس را تبیین می‌کنند و مقدار واریانس تجمعی چهار عامل برابر با ۶۸,۳۵٪ می‌باشد که نشانگر این امر خواهد بود که چهار عامل با هم حدود ۶۸٪ واریانس متغیرها را تبیین می‌کنند. میزان واریانس تجمعی باید بیش از ۰,۶ باشد. هر یک از عوامل یاد شده خود از چند متغیر تشکیل شده است.

تحلیل عاملها

ویژگی‌های کالبدی: مقدار ویژه این عامل برابر با ۴,۶۹۲ است که به تنهایی قادر است ۲۸,۱۱٪ واریانس را تبیین و محاسبه کند. در عامل کالبدی ۸ شاخص بارگذاری شده است.

جدول شماره (۳): گویه‌های مربوط به عامل کالبدی و میزان بار عاملی آنها

بار عاملی	نام گویه	بار عاملی	نام گویه
۰,۴۶۵	۵. تا چه حد در ایستگاه‌های اتوبوس و تاکسی راحت هستید.	۰,۴۳۹	۱. تا چه حد پارک‌های سطح شهر برای آسایش و استراحت زنان مناسب است.
۰,۴۹۸	۶. ناوگان اتوبوسرانی شهر تبریز تا چه حد مجهز و دسترس است.	۰,۳۶۷	۲. پل‌های هوایی عابر پیاده موجود در تبریز تا چه حد مناسب زنان می‌باشد.
۰,۵۰۵	۷. آیا برای رفت آمد در پیاده‌روها احساس مشکل می‌کنید.	۰,۳۹۲	۳. آبخوری‌ها از نظر ارتفاع برای استفاده زنان تا چه حدی مناسب است.
۰,۵۸۷	۸. آیا محیط داخلی تاکسی‌ها جهت استفاده زنان تمیز و راحت می‌باشد.	۰,۳۴۵	۴. آیا فضای اختصاص داده شده اتوبوس برای زنان کافی و مناسب است.

عامل دسترسی: مقدار ویژه عامل دسترسی برابر ۲,۸۲۴ است که ۱۵,۷۶٪ از واریانس را تبیین می‌کند و در این عامل ۹ گویه بارگذاری شده است.

جدول شماره (۴): گویه‌های مربوط به عامل دسترسی و میزان بار عاملی آنها

بار عاملی	نام گویه	بار عاملی	نام گویه
۰,۵۶۸	۶. آیا تاکسی‌های درون شهری به حد کافی جهت استفاده زنان وجود دارد.	۰,۶۴۰	۱. پارک‌های شهری به چه اندازه در دسترس زنان هستند.
۰,۴۸۰	۷. آیا پارک‌های ویژه زنان به حد کافی وجود دارد.	۰,۵۰۷	۲. آیا سرویس‌های بهداشتی جهت استفاده زنان به حد کافی وجود دارد.
۰,۵۴۳	۸. فضاهای ورزشی شهری تا چه حد برای زنان وجود دارد.	۰,۳۶۷	۳. آیا پل‌های هوایی در شهر تبریز به حد کافی وجود دارد.
۰,۴۱۱	۹. میلمان، نیمکت‌ها و محل‌های نشستن در پارک‌ها تا چه حدی برای استفاده زنان مناسب است.	۰,۴۷۳	۴. آیا در پارک‌ها محیط برای نشاط و بازی زنان به حد کافی وجود دارد.
		۰,۳۴۱	۵. کتابخانه‌های شهری در چه حدی برای پاسخگویی نیازهای زنان مناسب است.

عامل امنیت: مقدار ویژه عامل امنیت برابر با ۲,۲۸۶ می‌باشد و ۱۲,۷۸٪ از واریانس را تبیین می‌کند و دارای ۶ گویه می‌باشد.

جدول شماره (۵): گویه‌های مربوط به عامل امنیت و میزان بار عاملی آن‌ها

بار عاملی	نام گویه	بار عاملی	نام گویه
۰,۶۹۵	۴. رانندگان تاکسی‌های شهری در تبریز تا چه حدی قابل اعتماد هستند.	۰,۶۱۱	۱. نور، روشنایی و امنیت در پیاده‌روها و فضاهای شهری تا چه حد است.
۰,۵۲۳	۵. رانندگان اتوبوس‌های شهری تبریز تا چه حدی قابل اطمینان هستند.	۰,۴۸۸	۲. حین استفاده از وسایل ورزشی و بازی تا چه حد احساس راحتی می‌کنید.
۰,۷۹۷	۶. مسیریابی تاکسی‌ها از لحاظ امنیتی برای زنان مناسب هست.	۰,۴۰۱	۳. امنیت در پل‌های هوایی چقدر است.

عامل فرهنگی و اجتماعی: مقدار ویژه این عامل برابر با ۲,۱۰۱ و ۱۱,۶۱٪ از واریانس را تبیین می‌کند و دارای ۸ گویه می‌باشد.

جدول شماره (۶): گویه‌های مربوط به عامل فرهنگی و اجتماعی و میزان بار عاملی آن‌ها

بار عاملی	نام گویه	بار عاملی	نام گویه
۰,۴۴۶	۵. از امکانات سطح پارک حتی به تنهایی تا چه حدی می‌توانید استفاده کنید.	۰,۸	۱. به چه اندازه موافقت تجهیزات ورزشی زنان جدا باشد.
۰,۵۵۰	۶. مزاحمان نوامیس در پارک‌ها به چه مقدار وجود دارند.	۰,۴۸۰	۲. میزان مشارکت زنان در مدیریت شهری چگونه است.
۰,۳۳۱	۷. آموزش‌های شهروندی برگزار شده توسط شهرداری تا چه حد برای زنان قابل استفاده می‌باشد.	۰,۵۷۶	۳. تا چه حد نیاز به جداسازی و اختصاص فضای جداگانه برای زنان احساس می‌کنید.
۰,۴۴۲	۸. محدودیت‌های زنان برای شرکت در جشنواره‌ها و مراسم‌های شهرداری چگونه است.	۰,۵	۴. رانندگی زنان در شهر تبریز از نظر فرهنگی تا چه حدی پذیرفته شده است.

با بررسی چهار عامل مشاهده می‌گردد که عامل امنیت، بیشترین میانگین را دارد که به حد متوسط نزدیک‌تر است. این امر بیانگر این است که بنا بر نظرات پاسخگویان، این عامل وضعیت بهتری را نسبت به بقیه عامل‌ها دارد و سایر عوامل، میانگین پایین‌تری نسبت به امنیت دارند. بدین معنا که آن دسته از شاخص‌های فضاهای عمومی شهر تبریز از منظر متناسب بودن با نیازهای زنان در حد مطلوبی نیستند و نیازمند توجه بیشتر می‌باشد. میزان انحراف معیار نیز نشانگر این است که بار عامل امنیت از پراکندگی بیشتری نسبت به سایر عامل‌ها برخوردار است. شاخص‌های پراکندگی (انحراف معیار، واریانس و ضریب پراکندگی) نشان می‌دهد که پراکندگی جواب‌ها در بین عامل فرهنگی اجتماعی بیشتر از سایر عوامل است که حاکی از پراکندگی آرای پاسخگویان به سنج‌های فرهنگی - اجتماعی بیشتر بوده است.

همچنین نمونه آماری نسبت به عامل ویژگی دسترسی آرای مشابه تری نسبت به سایر عوامل داشته است.

جدول شماره (۷): آمارهای عوامل چهارگانه

آمار	کالبدی	دسترسی	امنیت	فرهنگی اجتماعی
میانگین	۲,۳۹	۲,۷۱	۲,۹۸	۲,۸۵
انحراف معیار	۰,۴۶۷	۰,۴۶۵	۰,۶۵۴	۰,۵۴۱
واریانس	۰,۲۲۱	۰,۲۱۳	۰,۴۲۱	۰,۲۸۷
ضریب پراکنندگی	۲۱	۲۰	۲۴	۱۷

آزمون t تک نمونه‌ای استفاده شده در پژوهش نشانگر این است که عامل کالبدی، دسترسی و ویژگی‌های فرهنگی اجتماعی پایین‌تر از سطح معناداری ۰,۰۵ به دست آمده است که می‌توان گفت این عامل‌ها از وضعیت مطلوبی در محدوده شهر تبریز برخوردار نیستند و هر سه شاخص مورد نظر در محدوده مورد مطالعه از نظر زنان با حد متوسط تفاوت معناداری دارند و از وضعیت مناسب و مطلوبی برخوردار نمی‌باشند و نیازمند توجه بیشتر به زیرشاخص‌های در نظر گرفته شده برای این سه شاخص در طراحی و برنامه‌ریزی فضاهای شهری تبریز می‌باشد؛ اما در عامل امنیت مشاهده می‌شود که سطح معناداری بیش از ۰,۰۵ آمده است که بیانگر وضعیت مطلوب این عامل از نظر پاسخگویان است.

جدول شماره (۸): ارزیابی پاسخگویان از میزان تطابق فضاهای شهری با نیازهای بانوان

عامل‌ها	آماره t	Sig	نتیجه آزمون
کالبدی	-۱۹,۰۷	۰,۰۴۳	ویژگی‌های کالبدی محدوده مورد مطالعه از نظر زنان با حد متوسط تفاوت معناداری دارد.
دسترسی	-۱۵,۸۰	۰,۰۱۶	دسترسی در محدوده مورد مطالعه از نظر زنان با حد متوسط تفاوت معناداری دارد.
امنیت	-۱,۲۷	۰,۲۲۰	امنیت در شهر از نظر زنان با حد متوسط تفاوت معناداری ندارد.
اجتماعی- فرهنگی	-۴,۹۱	۰,۰۳۳	ویژگی‌های فرهنگی اجتماعی در محدوده مورد مطالعه از نظر زنان با حد متوسط تفاوت معناداری دارد.

عوامل کالبدی، دسترسی و فرهنگی- اجتماعی به ترتیب با سطح معناداری ۰,۰۳۳، ۰,۰۱۶ و ۰,۰۴۳ انطباق مطلوبی با نیاز زنان ندارند و فقط عامل امنیت با سطح معناداری ۰,۲۲۰ وضعیت مطلوبی از نظر پاسخگویان را نشان می‌دهد. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که با توجه به نظر استفاده‌کنندگان از فضاهای شهری تبریز، در طراحی و برنامه‌ریزی فضاهای شهری، از منظر سه شاخص کالبدی، دسترسی و ویژگی- های فرهنگی و اجتماعی به ویژگی‌ها و تسهیلات خاصی که بانوان از فضا انتظار دارند که با خصوصیات جسمی و نیازهای عاطفی و روحی‌شان متناسب باشد و زندگی روزمره و فعالیت‌های‌شان را تسهیل کند، توجه کافی نشده است؛ ولی از نظر عامل امنیت فضاهای عمومی وضعیت مناسبی دارند.

نتیجه‌گیری

از عوامل محدود کننده حضور زنان در فضاهای معماری و شهری، هنجارهای اجتماعی، فرهنگی، ناامنی، استرس، تنش، عدم طراحی فضاها با توجه به نیازهای آنان و ... می‌باشند. بنابراین توجه به تفاوت‌های ظریفی که در زنان وجود دارد، می‌توان فضاهای کالبدی و شهری را با در نظر گرفتن نیازهای بانوان طراحی کرد. به عنوان مثال: توجه به تناسبات مبلمان و نیز توجه به رعایت چیدمان مبلمان با در نظر گرفتن حریم شخصی، کفپوش‌های مناسب، طراحی مسیر پیاده، نورپردازی (خصوصاً در شب جهت جلوگیری از حس ترس)، امنیت فضاها و تلاش برای جلوگیری از ایجاد فضای بی‌دفاع، رنگ و طراحی فضاها با رویکرد زنانه و توجه به تفاوت‌های حسی و رفتاری زنان. پژوهش حاضر باهدف ارزیابی فضاهای عمومی شهر تبریز با نیازهای زنان و سنجش وضعیت عدالت جنسیتی در این محدوده با بهره‌گیری از تحلیل عاملی انجام پذیرفته است. نتایج حاصل از مدل اکتشافی با ۳۱ گویه که در چهار عامل کالبدی، دسترسی، امنیت و ویژگی‌های فرهنگی اجتماعی گنجانده شده است که عامل کالبدی در ۸ گویه، عامل دسترسی در ۹ گویه، عامل امنیت در ۶ گویه و عامل فرهنگی- اجتماعی در ۸ گویه گنجانده شده است. نتایج حاصل از T-Test بیانگر این است که عوامل کالبدی، دسترسی و فرهنگی- اجتماعی به ترتیب با سطح معناداری ۰,۰۴۳، ۰,۰۱۶ و ۰,۰۳۳، انطباق مطلوبی با نیاز زنان ندارند و فقط عامل امنیت با سطح معناداری ۰,۲۲۰ وضعیت مطلوبی از نظر پاسخگویان را نشان می‌دهد. عامل کالبدی، دسترسی و ویژگی‌های فرهنگی اجتماعی پایین‌تر از سطح معناداری ۰,۰۵ می‌باشند که می‌توان گفت این عامل‌ها از وضعیت مطلوبی در محدوده شهر تبریز برخوردار نیستند و هر سه شاخص مورد نظر در محدوده مورد مطالعه از نظر زنان با حد متوسط تفاوت معناداری دارند و نیازمند توجه بیشتر به زیرشاخص‌های در نظر گرفته شده برای این سه شاخص در طراحی و برنامه‌ریزی فضاهای شهری تبریز می‌باشد؛ اما در عامل امنیت مشاهده می‌شود که سطح معناداری بیش از ۰,۰۵ آمده است که بیانگر وضعیت مطلوب این عامل از نظر پاسخگویان است. به طور کلی ارزیابی اکثر فضاهای شهری در ایران نشانگر این است که غالب فضاهای شهری در کشور ما برای حضور مردان طراحی گردیده‌اند و کمتر به حضور زنان در این فضاها توجه شده است، به این معنی و مفهوم که ویژگی‌های این فضاها امکان حضور زنان را در آن نمی‌دهد. لازم است سازمان‌های متولی در این زمینه، نظیر شهرداری‌ها، شرایط حضور زنان را فراهم آورند؛ به عبارتی دیگر در برخورداری و استفاده از فضاهای مختلف اعم از تفریحی، ورزش و غیره عدالت جنسیتی را مدنظر قرار دهند.

پیشنهادها

- با توجه به نتایج تحقیق حاضر می‌توان پیشنهادهای زیر را جهت بهبود شرایط و افزایش میزان رضایت بانوان از فضاهای شهری تبریز ارائه داد:
- ایجاد تاکسی‌های مختص زنان با رانندگان زن با توجه به آمار بسیار پایین تعداد این رانندگان در کل شهر تبریز و از آن جایی که شهر تبریز یک شهر تک مرکزی محسوب می‌شود که مرکز آن محدوده بازار می‌باشد و روزانه سفرهای زیادی از مناطق اطراف به مرکز شهر صورت می‌گیرد نیاز به چنین وسایلی بسیار احساس می‌شود.
- تعبیه پله برقی در عابر پیاده با توجه به برخی محدودیت‌های جسمی زنان در مناطق مختلف به خصوص مناطق جاری و شلوغ تا تردد را برای بانوان آسان نماید.
- ایجاد پارک‌های مخصوص بانوان متناسب با سهم جمعیتی زنان و توزیع عادلانه در مناطق مختلف کلانشهر تبریز به ویژه مناطق حاشیه‌ای شهر که از امکانات محدودی برخوردار هستند و به لحاظ شعاع دسترسی به پارک بانوان موجود دارای مشکلاتی هستند و توسعه زیرساخت‌ها در پارک‌های موجود و بالا بردن سرانه فضاهای تفریحی و ورزشی مجزا برای زنان.
- ارتقاء امنیت از نظر ایجاد مزاحمت خیابانی و امنیت پارک‌ها و توجه به نیازهای فیزیولوژیکی زنان در طراحی پیاده‌روها و پارک‌های شهر.
- تأمین امنیت روزانه و شبانه شامل تامین نور کافی، تأمین دید عابران و تأمین دسترسی مناسب به مراکز امن و ...
- تأسیسات و تجهیزات شهری: تأمین تاسیسات و تجهیزات لازم از قبیل احداث سرویس بهداشتی و طراحی و جانمایی تجهیزات و مبلمان شهری به گونه‌ای که به دلپذیری فضا منجر شود. همچنین حفظ تنوع کاربری‌های فضا و در صورت لزوم تغییر یا تبدیل کاربری‌های محیط و احیای مجدد بافت‌های راکد و منفعل و همچنین نورپردازی و نصب دوربین‌های مداربسته (یا حتی ماکت آن‌ها) همراه با هشدارهای نمادین، تحت کنترل بودن فضا از طریق نظارت مصنوعی، طراحی فضاهای خوانا و قابل تشخیص و استفاده از علائم و نشانه‌هایی جهت مسیریابی و جلوگیری از احساس گیج شدن و ترس از گم شدن و ناامنی ناشی از آن، ارتقای شهرت فضا و بهبود سیمای شهری به کمک حفاظت فعال، و اجرای طرح‌های بهسازی.
- ساماندهی و کنترل بیشتر تاکسی‌ها در ساعت‌های پایانی شب و ایجاد سرویس‌های شبانه منظم برای سایر وسایل به خصوص اتوبوس‌ها.
- نورپردازی مناسب جهت روشنایی ایستگاه‌ها در پیاده‌روها و سایر عرصه‌های عمومی شهر که اثر مثبتی در استفاده بیشتر بانوان خواهد داشت.
- بهبود حمل و نقل عمومی جهت آسایش و رفاه بیشتر زنان در جریان سفرهای شهری.

- ایجاد موانع در طول پیاده‌رو برای جلوگیری از پارک کردن خودروها و موتورسیکلت در فضای پیاده‌روها.

تعارض منافع

«بنا بر اظهار نویسندگان مقاله حاضر فاقد هر گونه تعارض منافع بوده است.»

منابع

1. Begum, J. (2012). Women, environment and sustainable development, making the links. Women and the environment, P.p: 11-27.
2. Boroumand, M., Rezaei, S. (2016). Evaluating the Performance of Women's Gardens in Promoting Gender Equality in Islamic Cities Case Study: Mother Gardens of Azadegan, Tehran 15, Journal of Women, Humanities and Cultural Studies Institute, Seventh Year2, P.p: 45-61.
3. Boyle, J., Catherine, F., Ielie, F. (2001). An investigation into women's perceptions of fear and the design of architecture. *tourism management*, P.p: 5-16.
4. Celestine, N. (2008). Addressing formal and substantive citizenship, gender justice in sub-saharan africa. *Pambazuka news*, P.p: 10-11.
5. Feinstein, S., Servon, L. (2005). *Gender and Planning: A Reader*, N.J. Rutgers University Press, New Brunswick.
6. Frank, K. (2012). *Women and Environment'* in Bechtel, *Handbook of Environmental Psychology*. John Wiley & sons. New York.
7. Garcia, R., Maria, D., Ortiz, A., Parts, M. (2004). Urban Planning, Gender and the Use of Public Spaces in Peripheral Neighborhood of Barcelona. *Cities*. 21 (3), P.p: 215-223.
8. Ghosh, J. (2010). Poverty reduction in China and India: Policy implications of recent trends, *Desa Working Paper*. United Nations Department of Economic and Social Affairs, New York.
9. Hafeznia, M. (2007). *Research in Humanities*, Khome Publications, Tehran.
10. Hayden, D. (2003). What Would be a Non-sexist City be like? Speculations on Housing, Urban Design, and Human Work. In *Designing Cities, Critical Readings in Urban Design*. Alexander R. Cuthbert. Blackwell Publishers Ltd, USA.
11. Hosseini Dam, M. (2014). *The Role of Gender Equality in Increasing the Efficiency of Urban Spaces Case Study: Mellat Park Mashhad*, MSc Urban Design.
12. Kazemi, M. (1999). *An Analytical Approach to Gender and its Impact on the Quality of the Space of City Identity Magazine*, P.p: 2.
13. Kurniawati, W. (2012). Public Space for Marginal People. *Social and Behavioral Sciences*. 36, P.p: 476-484.
14. Madanipour, A. (2008). *Urban space design: an attitude on social and spatial relationships, urban and urban planning, urban planning and urban planning*, third printing, tehran.
15. Mohammadi, M. (2008). Women and the Gender Equality Approach to Sustainable Development. *Urban Planning Issues*. 25-24, P.p: 56-63.
16. Pasaogullari, N., Doratli, N. (2004). Measuring Accessibility and Utilization of Public Spaces in Famagusta. *Cities*. Vol. 21 (3), P.p: 225-232.
17. Payami khanghah, M. (2015). *Evaluation of Women's Parks Performance in Promoting Gender Equality, Case Study: Ardabil City*, MA Post Graduate Degree in Geography and Urban Planning, Ardabil University.
18. Rendell, J., Barbara, P., Iain, B. (1999). *Gender, space and architecture*. London: routledge.
19. Renee Short, J. (1999). *Urban Theory, Critical Evaluation*. Translated by Karamatollah Ziyari, Hafez Mahdinejad and the Cry of Abstinence, Tehran: Tehran University.

-
20. Rezayi, S. (2012). Evaluate the performance of women's orchard at the promotion of gender justice in the case of the mother Park. MA Post Graduate Degree in Urban planning and planning, Islamic Azad University of Tehran.
 21. Sadler-Smith, E., Shefy, E. (2007). Developing intuitive awareness in management education. *Academy of Management Learning & Education*. 6 (2), P.p: 186-205.
 22. Vang, V. (2008). Women in professional planning, architecture and design, in partial fulfillment of the UNSW Bachelor of Planning Degree, Supervisor: Prof. Susan Thompson, University of New South Wales.
 23. Wekerle, R. (2010). Gendered spaces of a pluralistic citizenship, in *Democracy, citizenship and the global city*. Elgin F. Is in Rutledge, London.